

Jakubów, Ryszard

"Państwowa Szkoła Techniczna w Wilnie im. Marszałka Józefa Piłsudskiego", pod red. Mariana Balulą, Warszawa 1991 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 35, 204-207

1992

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

kiwaniu przekazów ustnych, a także uwzględnianie w toku analiz inspiracji metodologicznych współczesnej socjologii i pedagogiki społecznej, czyni z książki pozycję nowatorską tak dla pedagoga, jak i historyka.

Książka dzieli się na dwie warstwy. Pierwsza obejmuje działalność Polskiego Komitetu Rantunkowego we Władywostoku oraz repatriację polskich dzieci przez Japonię do Stanów Zjednoczonych i udział Polonii w organizowaniu opieki. Na drugą warstwę składają się losy dzieci po ich powrocie do Polski. Podsumowaniem całości rozważań jest końcowy rozdział, ukazujący losy życiowe „dzieci syberyjskich”. W czterech rozdziałach znajdzie czytelnik frapujący opis polskich losów na Syberii oraz w Mandżurii, głównie w Harbinie w latach pierwszej wojny światowej, rewolucji 1917 r. i wojny domowej. Obraz ratownictwa dzieci bywa często dopełniany charakterystyką ich środowisk rodzinnych i tragicznych doświadczeń dzieciństwa. Krótki pobyt dzieci w Japonii pozostawił trwałe ślady w postaci sentymentu do Kraju Kwitnącej Wiśni. Nie zapadł natomiast głębiej w ich pamięć blisko dwuletni pobyt w różnych sierocińcach polonijnych na terenie Stanów Zjednoczonych. W dalszych czterech rozdziałach ukazana została działalność Anny Bielkiewicz i Józefa Jakóbkiewicza na polu organizowania zakładów wychowawczych dla dzieci po ich powrocie do Polski. Ich dziełem było utworzenie Zakładu Wychowawczego Dzieci Syberyjskich w Wejherowie oraz bursy w Warszawie. Analiza koncepcji wychowawczych J. Jakóbkiewicza,

realizowanych w tych instytucjach, ukazała ich nowatorski charakter.

Niepodobna w krótkiej recenzji omówić całego bogactwa problematyki historycznej i pedagogicznej, zawartej w recenzowanej książce. Łuki w materiałach źródłowych nie pozwoliły na pełniejszą analizę socjologiczną całej społeczności dziecięcej ani też na ukazanie jej późniejszych karier życiowych, w tym również karier szkolnych. Spożytkowane źródła drukowane, przeważnie o charakterze jednostronnym, utrudniają nieco dociekanie prawdy obiektywnej. Dotarcie do rozproszonych materiałów źródłowych było zabiegiem bardzo pracochłonnym, ale przecież nie najważniejszym. Czynnikiem decydującym o wysokich walorach naukowych książki o „dzieciach syberyjskich” jest dobra znajomość warsztatu naukowego oraz teoretycznych problemów pedagogiki i historii. Daje ona o sobie znać nie tylko w interpretacjach wydarzeń i procesów historycznych, lecz i w szerszej refleksji teoretycznej, która dość często pojawia się na kartach tej interesującej książki, nadając jej głębszą, humanistyczną wymowę.

Książka Wiesława Theissa nie jest zwykłą pracą historyczną, ukazującą mało znany epizod ratownictwa sierot wojennych. Nie jest też tylko zbiorową biografią „dzieci syberyjskich”. Jest przede wszystkim dyskursem na temat sieroctwa wojennego, które tak dotkliwie odczuł nasz wiek XX. Powinni ją przestudiować wszyscy, których interesuje los dziecka.

Józef Miąso

Państwowa Szkoła Techniczna w Wilnie im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, (red. Marian Balul i in.), Warszawa 1991, ss. 375.

Wileńska szkoła techniczna, utworzona w 1922 roku, kształciła fachowców dla przemysłu, budownictwa, kolejnictwa i rolnictwa regionu, odbudowującego się ze zniszczeń wojennych i podnoszącego z zacołania gospodarczego. W pierwszych latach istnienia miała trzy wydziały: mechaniczny, budowlany i drogowy, w roku szkolnym 1925/26 uruchomiono wydział kolejowy. W latach następnych otwarto jeszcze wydziały melioracyjny i mierniczy a w 1930 roku wydział elektryczny, pierwszy do którego kan-

dydaci musieli legitymować się świadectwem ukończenia sześciu klas gimnazjum.

Kolejny etap zmian organizacyjnych i programowych spowodowany był reorganizacją szkolnictwa zawodowego na podstawie ustawy z 11 marca 1932 r. Konsekwencją ustawy było utworzenie w roku szkolnym 1937/38 czterech trzyletnich liceów przemysłowych: budowlanego, elektrycznego, mechanicznego i mierniczego. Od wszystkich kandydatów wymagano ukończenia czteroklasowego gimnazjum ogóln-

kształcącego nowego typu bądź sześciu klas gimnazjum ogólnokształcącego starego typu lub średniej szkoły zawodowej, do której przyjmowano kandydatów na podstawie świadectwa ukończenia siedmiu klas szkoły powszechnej. Do roku 1945 kiedy, w wyniku masowych wysiedleń Polaków z Wileńszczyzny, utraciła polski charakter, jaki niewątpliwie, mimo zmian politycznych okresu II wojny światowej posiadała, naukę ukończyło 2300 techników.

Spśród grona absolwentów szkoły uformował się w latach osiemdziesiątych komitet redakcyjny, stawiając sobie za cel zebranie wszelkich dostępnych materiałów oraz relacji i wspomnień z działalności Państwowej Szkoły Technicznej w Wilnie.

Opublikowana monografia, wraz z całą dokumentacją dotyczącą losów absolwentów szkoły i uczących w niej pedagogów, znacznie poszerza naszą wiedzę o edukacji zawodowej w Drugiej Rzeczypospolitej. Na podstawie działalności jednej szkoły obserwujemy przemiany struktur, modelu organizacyjnego i programu kształcenia technicznego, a przez ukazanie jednostkowych losów ludzi z nią związanych możemy ocenić zarówno program jak i realizowany model wychowawczy.

Praca składa się z trzech głównych części. Pierwsza to właściwa monografia, ukazująca w poszczególnych rozdziałach etapy rozwoju i przeobrażeń szkoły w latach 1922-1945. Autorzy opisują przebieg zajęć lekcyjnych i warsztatowych, praktyk i zasady egzaminów jakie obowiązywały w poszczególnych latach. Opis uzupełniają informacje o liczbie uczniów i absolwentów oraz o nauczycielach przedmiotów teoretycznych i praktycznych. Osobny rozdział poświęcony jest warsztatom. Poznajemy zasady pracy od momentu pobrania narzędzi i materiałów po uprzątnięcie stanowiska wraz z końcem zajęć. Uczniowie, poza pracą przy warsztacie, sporządzali dokumentację konstrukcyjno-technologiczną, wykorzystując wiedzę teoretyczną z lekcji. W zależności od rodzaju warsztatu, produkowali początkowo proste narzędzia i instrumenty oraz sprzęt sportowy na własne potrzeby szkoły, by w klasach starszych wykonywać krótkie serie maszyn i urządzeń dla potrzeb szkoły ale też i dla przemysłu (m.in. wiertarki i tokarki). W ramach prac warsz-

tatowych uczniowie wydziałów budowlanego i melioracyjnego budowali obiekty sportowe i systemy nawodnień.

Rozdziały końcowe monografii omawiają organizację życia uczniów na terenie szkoły i poza nią, dają informacje o warunkach bytowych młodzieży i o organizacjach jakie w szkole działały. Były wśród nich Bratnia Pomoc, Przystosowanie Wojskowe, Związek Harcerstwa Polskiego, Sodalicja oraz koła samokształceniowe i sekcje fachowe na poszczególnych wydziałach. Organizacje te w znacznym stopniu integrowały społeczność uczniowską co miało wpływ na patriotyczne i moralne wychowanie młodzieży.

Rozdział opisujący losy nauczycieli i uczniów w okresie zmieniających się okupacji lat 1939-1945 daje podstawy do bardzo wysokiej oceny realizowanego modelu wychowawczego. Braki źródłowe spowodowały iż jest to pobieżny opis wydarzeń, zakończony listą poległych, pomordowanych i zaginionych nauczycieli i uczniów. Wymienionych jest na niej 11 nauczycieli i 160 uczniów ale lista ta nie jest kompletna.

Drugą zasadniczą część pracy stanowi wybór wspomnień 28 absolwentów z lat 1927-1945. Wszystkie starannie opracowane redakcyjnie, poprzedzone komentarzem wprowadzającym w omawiane wydarzenia i przybliżającym sylwetkę autora, stanowią bardzo ciekawe źródło do poznania atmosfery panującej w murach szkolnych. Ukazują niepowtarzalny urok Wilna z jego mozaiką narodowościową, specyficznym nastrojem przemieszczenia kultur i tradycji oraz w latach ostatnich dramatycznymi przeżyciami wojennymi. Najstarsze wspomnienia Stanisława Laskarysa z lat 1922-1927 dotyczą początków szkoły. Autor opisuje pierwsze powojenne lata gdy brakowało podręczników i pomocy naukowych a podstawę do nauki stanowiły notatki, dyktowane w trakcie zajęć lekcyjnych. Uczniowie w tych pierwszych latach sami wykonywali niezbędne meble i tablice, ustawiali otrzymane obrabiarki które, początkowo uruchamiane były przy pomocy napędu ręcznego. Po przeniesieniu w 1927 r. do nowego budynku przy ul. Holendernia, wyposażonego w niezbędny sprzęt i z odpowiednim zapleczem warsztatowym, realizacja programu nie wymagała od uczniów takich wyrzeczeń i wysiłku jak poprzednio.

Autorzy wspomnień podkreślają z perspektywy czasu, trudności jakie mieli w opanowaniu materiału i konieczność stałej koncentracji i pilności gdyż, uzupełnienie zaległości rzadko kiedy kończyło się sukcesem. Józef Kondratowicz (ukończył Wydział Budowlany w 1930 r.) podkreślił surowość nauczycieli, przekazujących z pełnym zaangażowaniem wiedzę fachową ale stawiających bardzo wysokie wymagania. Zajęcia trwały do późnych godzin popołudniowych, po wykładach i lekcjach rozpoczynały się zajęcia praktyczne w warsztatach i kółkach zainteresowań, a po powrocie do domu lub do bursy należało jeszcze powtórzyć materiał z notatek, przygotować obliczenia albo rysunki na dzień następny. W porównaniu z innymi szkołami wymagania programowe były większe a egzaminy końcowe, trwające miesiąc, powodowały wyczerpanie zarówno umysłowe jak i fizyczne. Była to twarda szkoła życia, ale po latach w pamięci uczniów zachowały się także momenty radości i zabawy, bez troski spędzania czasu wolnego w gronie kolegów i przyjaciół. Wysokie wymagania, jakie szkoła stawiała, wpływały na rozwój koleżeństwa przez stałą potrzebę wzajemnej pomocy w nauce, szczególnie wśród uczniów mieszkających w bursach. Koleżeństwo i wzajemna pomoc miały szczególne znaczenie w wielonarodowościowym Wilnie. Do szkoły uczęszczali Polacy, Rosjanie, Żydzi, Litwini, Białorusini, Ukraińcy, Tatarzy, Karaimowie, Niemcy i inni, ale jak twierdzą autorzy wspomnień, nie było wzajemnych niechęci i podziałów narodowościowych. Także skierowana do Wilna grupa polskiej młodzieży z Gdańska, mieszkająca w Ognisku Młodzieży, dzięki pomocy wychowawców i otwartej postawie kolegów wtopiła się w to obce początkowo środowisko. We wspomnieniach prof. Ludwika Bara i Ignacego Jarmińskiego ukazane są metody pracy wychowawczej pedagogów szkoły i opiekunów z Ogniska. Szkoła zapewniła gdańszczanom lekcje dodatkowe aby przełamać barierę językową, a w bursie opiekę powierzono współmieszkańcom. Wspólna nauka, zajęcia sportowe, udział w ogniskach i zabawach tanecznych zlikwidowały wszelkie odrębności.

Wspomnienia wojenne poświęcone są w większości wydarzeniom politycznym, mającym decydujący wpływ na tok nauki w szkole. W obro-

nie Wilna przed wkraczającą Armią Czerwoną wziął udział szkolny Batalion Samoobrony i mniejsze grupy uczniów rozrzucone po mieście. Po przekazaniu miasta Litwie na rok powróciła stabilizacja a ingerencja władz litewskich w realizowany program nie była istotna. Wprowadzone obowiązkową naukę języka litewskiego a lekcje tłumaczone były dla uczniów Litwinów. Władze radzieckie od 1940 r. wprowadziły język rosyjski, natomiast okupacja niemiecka od czerwca 1941 r., w ocenie Tadeusza Pszczołowskiego, spowodowała drastyczne pogorszenie warunków życia i nauki. Píše on w swych wspomnieniach o przeładowanym programie, zmuszającym do wykonywania dużej liczby kreśleń i prac domowych, braku kontaktów koleżeńskich poza najbliższymi kolegami z klasy i braku pomocy szkolnych na rynku.

We wszystkich wspomnieniach powtarza się motyw wojennej nędzy, zaangażowania w konspirację i stałego zagrożenia życia, dla części zaś tułaczki syberyjskiej. W relacjach pojawiają się nazwiska kolegów zamordowanych, zaginionych lub zabranych do obozów koncentracyjnych.

Część trzecią książki stanowią materiały biograficzne, opracowane na podstawie ankiet zebranych przez komitet redakcyjny. Na apel redaktorów odpowiedziało 26% spośród absolwentów szkoły, co pozwoliło na opublikowanie prawie 650 biogramów nauczycieli i absolwentów. Materiały ankietowe służyły także do oceny dorobku zawodowego techników z Wilna. Świadectwem dobrej pracy szkoły są wskaźniki awansów w pracy zawodowej. Prawie 20% ankietowanych obejmowało stanowiska dyrektorskie a 45% kierownicze, w szkolnictwie różnych szczebli pracowało 20% absolwentów. Załączone wykazy imienne dają możliwość ustalenia nazwisk wszystkich pedagogów pracujących w latach 1922-1945 wraz z pełnioną funkcją i wykładanymi przedmiotami, a w przypadku uczniów – rok ukończenia i osiągniętą specjalizację.

Książka jest wspólnym dziełem zespołu redakcyjnego, konsultowanym przez zaproszonych do współpracy historyków. Szczególne zasługi w jej przygotowaniu mają autorzy poszczególnych rozdziałów i zestawień: Piotr Baranowski, Stanisław Bieńkuński, Modest Bobowicz, Ma-

rian Balul, Teresa Jadwiga Siadkowska i Leon Mierkowski. Będąc absolwentami szkoły, najlepiej mogli ocenić, jak wpajane przez wychowawców zasady solidnej pracy w czasie lekcji, podczas zajęć praktycznych i przy organizacji nauki własnej wpłynęły na osiągnięcie pełnej satysfakcji z uzyskanego dyplomu i pozwalały na osiągnięcie sukcesów w pracy zawodowej.

W przedmowie prof. Piotr Łossowski podkreślił duże znaczenie tej nie tylko monografii, a faktycznie Księgi Pamiątkowej dla dalszych badań nad dziejami Wilna i Wileńszczyzny,

które dopiero teraz po wielu latach milczenia próbujemy odtworzyć.

Bogata w faktografię i opisy wydarzeń obejmujących z górą dwadzieścia lat naszej historii praca techników wileńskich, zawierająca także wiele fotografii obrazujących codzienność szkolną i życie międzywojennego Wilna, została bardzo starannie wydana przez Wydawnictwo Arkady, co jeszcze walory książki podkreśla.

Ryszard Jakubów

Wilno jako ognisko oświaty w latach próby. Świadczenia o szkole lat 1939-1945, Zebrały i zredagowały Elżbieta Feliksiak i Marta Skorko-Barańska. **Biblioteka Pamięci i Myśli** T. 1, Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza — Oddział Białostocki, Białystok 1991, ss. 430.

Wzrost zainteresowania historią kresów wschodnich Rzeczypospolitej spowodował pojawienie się coraz większej liczby publikacji książkowych oraz artykułów dotyczących tych zagadnień. Do niedawna większość wydawnictw odnoszących się do historii najnowszej kresów wschodnich publikowano na emigracji. Prym wiodł Instytut Literacki w Paryżu. Zainteresowania Jerzego Giedroycia przyczyniły się do tego, że nie tylko w Bibliotece „Kultury”, lecz także na łamach „Kultury” i „Zeszytów Historycznych” opublikowanych zostało wiele podstawowych prac, rozpraw, recenzji i dyskusji. Kolejnymi ważnymi ośrodkami badań nad dziejami kresów wschodnich były Rzym i Londyn. W Rzymie najpoważniejszym centrum był Polski Instytut Historyczny. Wśród jego wydawnictw ważną rolę pełniły czasopisma poświęcone głównie historii Polski do XVIII w. — „Antemurale” (t. I-XXVII do 1985 r.) oraz „Elementa ad Fontium Editiones” (t. I-LXIV do 1986 r.) wspierane przez Polską Fundację Kulturalną Lanckorońskich z Brzezia w Londynie. Londyn — będący największym centrum emigracji polskiej z terenów dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, był przez powojenne lata głównym ośrodkiem, gdzie prowadzono badania i publikowano prace naukowe i wspomnieniowe odnoszące się do dziejów kresów wschodnich w XX w.

Spółeczność akademicka Uniwersytetu Stefana Batorego, dzięki swej niebywalej aktywności

opublikowała sześć tomów wydawnictwa *Alma Mater Vilnensis*, będącego do dziś podstawowym źródłem wiedzy o uniwersytecie wileńskim i losach jego profesorów i wychowanków. Wiele ważnych prac ogłoszono drukiem w „Tekach Historycznych” wydawanych przez Polskie Towarzystwo Historyczne w Wielkiej Brytanii, a także w „Pamiętniku Kijowskim”, „Niepodległości” i in. Większość wspomnień i pamiętników będących ważnym źródłem do badań losów Polaków na kresach i w Rosji w XIX i XX w. opublikowano również w Londynie. Obok wspomnianej Fundacji Lanckorońskich z Brzezia, duże zasługi przypisać należy emigracyjnym oficynom wydawniczym m.in. firmom B. Świderskiego, Odnowie, Gryf Publications i in. To właśnie dzięki nim wydano wspomnienia Edwarda Czapskiego, Wacława Lednickiego, Mieczysława Harusewicza, ks. Waleriana Meysztołowicza, Wandy Wyhowskiej de Andreis i wielu innych, a także podstawowe prace do dziejów Wielkiego Księstwa, jak choćby dwutomową pracę Kościałkowskiego o Antonim Tyzenhauzie Podskarbinem Nadwornym Litewskim.

Ograniczenia cenzuralne powodowały, że w kraju dopiero w okresie odwilży — drugiej połowy lat osiemdziesiątych — problematyka najnowszych dziejów kresów wschodnich zaczęła pojawiać się częściej. Dużą rolę odegrały tu czasopisma wydawane poza cenzurą m.in. „ABC”, „Nowa Koalicja”, „Obóz” czy „Karta”. Problematyka kresowa jest dziś coraz częś-